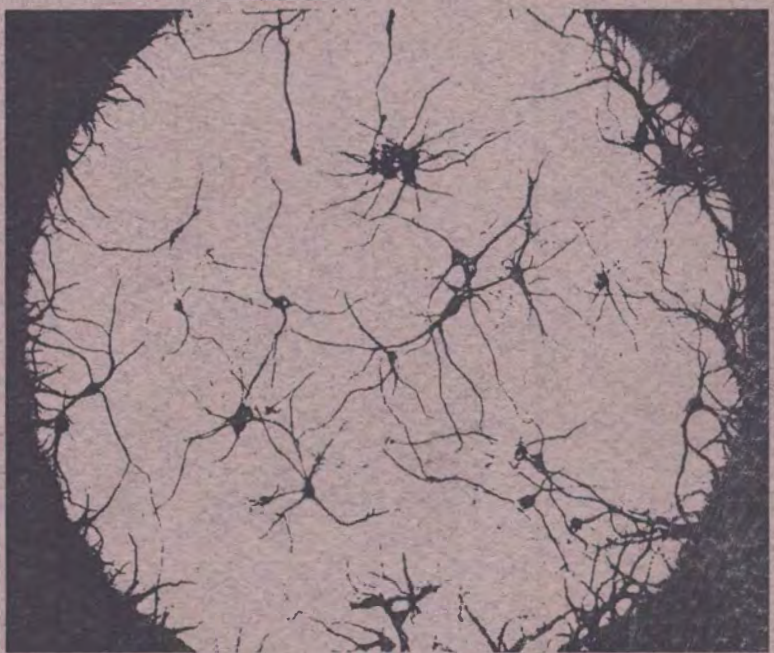
RİZOM'a GİRİŞ

félix guattari & gilles deleuze'ün
aziz anısına

Rizoma Giriş

Félix Guattari * Gilles Deleuze

Türkçe diline aktaran: Anıl Karol

subpress@yandex.com

DELEUZE & GUATTARI'nin "a thousand plateaus / capitalism and schizophrenia" eserinin Bri Massumi tarafindan gerçekleştirilmiş İngilizce tercümesinden Türkçeye aktarılmıştır...

Anti-Odipus'u birlikte yazdık. Hatırı sayılır bu kalabalığa çoğul olmamız sayesinde ulaştık. En yakınımızdan en uzağımıza, elimize geçen her şeyden faydalandık. Tanınmamak için akıllıca mahlaslar kullandık. İsimlerimizi neden mi sakladık? Alışageldiği için sadece, alışkanlıktan. Karşılığında tanınmayacak bir şekle bürünmek için. Sadece kendimizi değil, bizi hareket ettiren, düşündüren ve hissettiren şeyleri de algılanamaz hale getirmek. Bir de herkes gibi konuşmak güzel şey; lafın gelişi olduğu bilindiği halde, güneşin doğduğunu dile getirmek. Kişinin ben demediği yere değil, ben deyip dememesinin önemli olmadığı yere ulaşmak. Artık sadece kendimiz değiliz. Herkes kendine ait olanı anlayacaktır. Yardım aldık, esinlendik ve çoğullaştık.

Bir kitapta ne özne, ne de nesne vardır; kitap, hızları ve zamanları birbirinden çok farklı, çeşitli biçimlere sahip konulardan oluşur. Kitapla özne arasında bağ kurmak, konularının işleyişi ve ilişkilerinin dışsallığını göz ardı etmektir. Jeolojik hareketleri açıklayan bir tanrı yaratmak. Kitapta da, her şeyde olduğu gibi ifadenin ve parçalılığın çizgileri, katmanları ve bölgeleri; aynı zamanda kaçış noktaları, yerinden edilme ve sınıfsızlaştırma vardır. Bu çizgilerdeki karşılaştırılabilir akış oranları göreceli bir yavaşlık ve akış yoğunluğuna, ya da aksine, hız ve kopmaya sahip olaylar üretir. Tüm bu çizgiler ve ölçülebilir hızlar ortada bir topluluk yaratır. Kitap da böyle bir topluluktur, bu yüzden özneyle ya da nesneyle nitelenemez. Çoğulluktur, evet - ancak, çoğulluğun nitelendirmediği anda barındırdıklarını, yani varlık durumuna ulaşmasının ne getireceğini bilemeyiz. Makinesi topluluğun bir yüzü katmanlara dönüktür, bu şüphesiz onu bir organizma yapar, önemli bir bütünlük ya da nesneyi niteleyebilen bir belirleyicilik; diğer yönü de sürekli organizmanın parçalarını söken, gösterensizleştiren parçacıkların ya da saf yoğunlukların geçişi ve dolaşıma katılması, kitaptaki yoğunluğun en fazla gölgesi olabilecek nesnelerle nitelenmesi. Kitaptaki organsız beden nedir? Çoğul olması ve çizgilerin doğası düşünüldüğünde sınıfları, yoğunlukları ve bir "tutarlılık düzleminde" bir araya gelmeleri ihtimali, seçilmelerini güvence altına alıyor. Her yerde olduğu gibi, önemli olan ölçünün birimidir, yazının niceliği. Kitabın bahsettiği konuyla üretilişi arasında bir fark yoktur. Bu yüzden kitabın öznesi de yoktur. Bir topluluk olarak kitap tek başınadır, diğer topluluklarla ve doğası gereği diğer organsız bedenlerle bağlantı kurar. Gös-

teren ve gösterilenin açısından kitabın ne anlama geldiğini asla sormayacağız; içinde anlayacak bir şey aramayacağız. Ne işlevi olduğu, nelere bağlandığında bir yoğunluk ilettiği, kendisinin hangi çoğulluğun içine yerleştirilip dönüşüm geçirdiği, başka hangi organsız bedenlerle bir araya geldiği. Bir kitap, dışarısı sayesinde, yine dışarıda var olabilir. Kitabın kendisi de küçük bir makinedir; bu edebiyat makinesinin bir savaş makinesiyle, sevgi makinesiyle, vb. ya da soyut bir makineyle arasındaki bu tükenmek bilmeyen bu ilişki nedir? Edebi yazarlardan çok fazla alıntı yapmakla eleştiriliyoruz. Kişinin yazarken sorması gereken tek soru, edebiyat makinesinin hangi makineye bağlanacağıdır, çünkü çalışması için bağlanması gerek. Kleist ve çıldırmış bir savaş makinesi, Kafka ve en sıradışılarından bir bürokrasi makinesi... (Kişi, edebi olma zorunluluğu olmadan, edebiyat *yoluyla* bir hayvan ya da bir bitkiye dönüştüğünde, hayvana ilk dönüşen kendi sesi değil midir?) Edebiyat bir topluluktur. İdeolojiyle hiç bir ilgisi yoktur. Bir ideoloji yok ve asla da olmadı.

Bahsettiğimiz şeyler; çoğulluklar, çizgiler, katmanlar ve kesitler, kaçış noktaları, makinesi kümeler ve çeşitli tipleri, organsız bedenlerin yapımları ve şekillendirilmeleri, tutarlılık düzlemleri ve her birinin ölçü birimi. Stratometre, deleometre OB yoğunluk birimi, OB yakınsama birimi: Bunlar nicel bir yazın oluşturmakla kalmaz, yazının da anlamını ancak başka bir şeyin ölçüsü olarak belirler. Yazı göstermez. Yazı, henüz önümüzde olmayan boyutları dahi gözlemler ve haritalar.

Kitabın bir ilk türü kök-kitaptır. Ağaç hâlihazırda dünyaya ait bir imgedir, ya da kök, dünya-ağaca ait bir imge. Bahsettiğimiz şey; soylu, gösteren ve öznesel, organik katmanlara sahip klasik kitap. Artık doğanın gerçekleştiremediği bazı belirli prosedürleri kullanarak; kitap dünyayı, sanat da doğayı taklit eder. Kitabın kanunuyla yansımanın kanunu birdir, ikiye dönüşen Bir. Öyleyse, dünya ve kitap, doğayla sanat arasındaki ayrımın bile üstündeyken, kitabın kanunu doğada nasıl var olabilir? Bir, ikiye dönüşür: bu formülle ister Mao'nun stratejik anlatımıyla, ister mümkün olan en "diyalektik" şekilde karşılaşalım, önümüzdeki şey, en iyice ve klasik şekilde yansıtılmış, eski ve yorgun biçimli düşüncedir. Doğa bu şekilde işlemez: doğada kökler ve baskın kökler çok yönlü ve katmanlıdır. Dairesel şekilde dallanırlar. Düşün-

celer doğayı geriden takip eder. Bir doğal gerçeklik olarak kitap bile merkezi omurgası ve çevreleyen yapraklarıyla bir baskın köktür. Ancak, düşünsel bir gerçeklik olarak kitap, Ağacın ya da Kökün imgesiyle, Birin ikiye dönüşmesi kanununu sonsuza dek sürdürür ve sonra iki, dörde dönüşür. İkilik mantığı kök-ağacın düşünsel gerçekliğidir. Dil bilimi gibi "gelişmiş" bir disiplin bile temel imgesi olarak kök-ağacı muhafaza eder ve bu yüzden klasik yansımayla sıkı bir birliktelik içindedir. Bu düşünce şekliyle çokluğa asla ulaşılmadığı bile söylenebilir: düşünsel bir yöntem kullanılarak ikiye ulaşmak için güçlü bir birlik prensibi gerekir. Nesnenin yanında, doğal yöntemi kullanarak birden üçe, dörde veya beşe gitmek, güçlük bir birlik prensibi olduğu sürece şüphesiz mümkündür. Ama bu bizi bir yere götürmez. Ayrılıktaki ikilik mantığının yerini birbirini takip eden halkaların iki-teksesli ilişkileri almıştır. Merkezi baskın kök bize çoğulluğa dair, ayrı kökten daha fazla şey anlatmaz. Biri nesnenin içinde hareket eder, diğeri öznenin. İkililik mantığı ve iki-teksesli ilişkiler; psikanaliz, dil bilimi, yapısalcılık ve bilgi bilimlerine hükmetmektedir.

Kökçük-sistemi ya da fasiküler kök, kitabın ikinci figürüdür ve modernlikle bilinçli bir ortaklık içindedir. Bu sefer ya temel köke son verilir ya da uç kısmı yok edilir; yerini sayısız ve belirsiz bir ikincil kök çoğulluğu alır ve hızla büyümeye başlar. Bu kez temel köke son veren doğal gerçekliktir - ancak kökteki birlik mümkün olduğu sürece sürdürülür. O zaman sormak zorundayız, düşünsel gerçeklik; olayların durumuna yardımcı olmadan, daha da gizli bir birliğin mi oluşmasını mı, yoksa daha genişletilmiş bir bütünlük mü olmasını talep ediyor? William Burroughs'un cut-up yöntemini ele alalım: bir metni başka bir metne katlamak, bahsedilen metinlere ek bir boyutun açılmasını sağlıyor. Katlanılan bu yeni boyutta birlik, düşünsel emeğini sürdürmeye devam ediyor. Böylece sadece en kararlı şekilde parçalara ayrılmış çalışmalar Magnum Opus olarak sunulabiliyor. Serilerin canlanması için kullanılan en modern yöntemler tek bir yönde kesin olarak etkili, o da çizgisel yön; ancak, bütünleştirmenin birliği, dairesel ya da döngüsel boyutta bir diğerinden daha güçlü. Bir yapıda çoğulluk olması, birleşim kanunlarının azalışını da beraberinde getirir. Doctores angelici, birliğin kürtaj yanlıları gerçekten de melek üreticileridir, çünkü kutsal ve üstün bir birlikteliğin varlığını öne sürerler. "Çok

köklülüğüyle" isabetli bir şekilde tanımlanan Joyce'un sözleri; kelimenin, hatta dilin bile çizgisel birliğini parçalamaktadır ve bunu sadece cümleye, yazıya veya bilgiye döngüsel bir birlik katmak için yapar. Nietzsche'nin aforizmaları bilginin çizgiselliğini parçalar, bu da düşüncede bilinemeyenin, ya da sonsuz dönüşün döngüsel birlikteliğini doğurur. Bu fasiküler gerçeğin ikilikle kırılmadığını söylemek gibidir, özneyle nesne, doğal ve düşünsel gerçeklik arasındaki tamamlayıcılık: birlik nesnede sürekli olarak engelleniyor. Dünya dönüşünü yitirdi: özne artık daha bir ikililik bile yaratamazken, belirsizliğin veya aşırı kararlılığın yüksek birliğini kabul ediyor. Ve bu her zaman nesneyi bütünleyen bir boyutta gerçekleşiyor. Dünya kaosa dönüştü, ancak kitap halen dünyanın bir imgesi: kök-kozmosu yerine kökçük kaosmosu. İlginç bir gizem: kitabın parçalılandıkça artan bütünlüğü. Kitabın, dünyanın bir imgesi olması ne kadar bayat bir düşünce. Aslında "Çoğulluk çok yaşa" diye haykırmak yeterli değil, yapması ne kadar güç olsa da. Duyurulması için tipografi, sözcüksel ya da sözdizimsel beceri yetmez. Çokluluk sürdürülmek zorundadır, sadece yüksek bir boyut ekleyerek değil, basit yollarla, ağırbaşlılığın gücüyle. Birin mümkün olan tüm boyutları her zaman n - 1'dir (birin çoğa ait olmasının tek koşulu daima oradan çıkarılmasıdır). Özgün olanı çokluktan çıkar; n - 1 boyutları olarak yaz. Bu çeşit bir sisteme rizom denilebilir. Yer altından ilerleyen gövde, kök ve kökçüklerden tamamen farklıdır. Tomurcuklar ve yumrular rizomdur. Kökleri ya da kökçükleri olan bitkiler bambaşka yönlerden rizomatik olabilir: soru, bitki ömrünün belirleyiciliğinin tamamen rizomatik olup olmamasıdır. Bazı hayvanlar bile sürü halinde rizomdur. Sıçanlar rizomdur.

Tüm o barınak, saklanma, hareket, kaçış ve firar olanaklarıyla oyuklar da rizomdur. Dallanmış yüzey uzantılarından, her yönden somutlaşan tomurcuk ve yumrulara kadar, rizomun kendisi de birçok şekle bürünür. Sıçanlar birbiri üstüne yığıldığında. Rizomun içinde en iyi ve en kötü bir aradadır: patates ve ayrık otu, ya da sıradan ot. Hayvan ve bitki, ayrık otu ve çatal otu. Rizomun yaklaşık bazı özelliklerini belirlemezsek, kimseyi ikna edemeyeceğimize dair belirgin bir hisse kapılıyoruz.

Bağlantı ve işlev ayrılığının bütünlüğü: rizomun herhangi bir noktası

başka herhangi bir şeye bağlanabilecektir, bağlanmak zorundadır. Oluşu bir ağaçtan ya da bir kökten çok farklıdır, ilerleyen noktalar ya da kurduğu bir düzen yoktur. Chomsky modeli halen S noktasından başlayıp bir ayrılık olarak ilerlemektedir. Aksine, rizomdaki her nitelik dilbilimsel bir özelliğe bağlı değildir: her türden gösterge zincirleri (biyolojik, ekonomik, politik vesaire) yeni ve farklı gösteren rejimlerinin yanında farklı konuma sahip şeylere ait durumları da beraberinde getirir. Kolektif ifade toplulukları işlevini doğrudan makinesi kümelerin içinde gerçekleştirir; gösterge ve nesne rejiminin arasından radikal bir şekilde sıyrılmak imkânsız değildir. Dilbilimi kendini açık olanla sınırladığını iddia ederken bile dile dair önceden herhangi bir varsayımda bulunmaz ve halen belli toplumsal güç türlerini ve belirli oluşum şekillerinin var olduğunu ima eden bir söylemkürenin içindedir. Chomsky'nin bahsettiği, dilbilgisine hükmeden kategorisel S sembolü, bir sözdizimi göstergesinden ziyade bir güç göstergesidir: sözdizimi doğru cümleler kuracaksın, her ifade özne ve yüklem olarak ayrılacak (ilk ayrılık...). Dilbilimi modellerine dair eleştirimiz fazla soyut olmalarıyla değil, aksine yeterince soyut olmamalarıyla ilgilidir; bir dili ifadenin gösterge ve pragmatik içeriğine, kolektif ifade oluşumlarına ve toplumsal alanı büsbütün mikro politikaya bağlayan soyut makineye ulaşamamaları. Bir rizom sürekli olarak gösterge zincirleri, güç düzenlemeleri ve sanat, bilim ve toplumsal mücadeleler arasında bağlar kurar. Gösterge zincirleri de sadece dilbilimsel olanı değil, kavrayışlı, taklitçi, hareketsel ve bilişsel hareketleri bir araya getiren bir yumru gibidir: ne kendi içinde bir dili, ne de dilbilimsel bir evrenseli vardır; bir tek ağız, argo ve uzmanlık dilleri. Ne ideal bir konuşmacı-dinleyici, ne de homojen bir dilbilimsel topluluk vardır. Dil, Weinrech'in sözleriyle, "esasen heterojen bir gerçekliktir." Anne bir dil değildir bu, baskın dilin gücü devralışıdır. Dil bir papazın ya da piskoposun idaresindeki bir köyün, bir başkentin ekseninde istikrara kavuşur. Bir soğan oluşturur. Yeraltından dallar ve akışlarla, nehir vadileri ve tren raylarının yanından bir yağ birikintisi gibi akar. Her zaman bir dili içindeki yapı birimlerine bölmek mümkündür ama bunun temelde bir kök arayışından bir farkı yoktur. Bir ağacın her zaman soy bilimsel bir tarafı vardır. Bu, insanın kullanabileceği bir yöntem değildir. Rizom tipinin yöntemiyse aksine, dili sadece başka

boyutlarda ya da başka bir değişkede merkezsizleştirerek inceleyebilir. Dil, bir iktidarsızlık işlevinin ötesinde asla kendi sınırlarıyla çevrelenmez.

Çoğulluk prensibi: çoğulluk ne zaman etkili şekilde bir esas olarak kabul edilmeye başlanır, "çoğulluk", o zaman Bir'e, özne ve nesneye, maddi veya düşünsel gerçekliğe, imgeye ve dünyaya olan bağını yitirir. Çoğulluklar rizomatiktir ve ağaçsı sözde çoğullukların gerçek yüzünü açığa çıkarlar. Öznedeki eksen ya da nesnedeki ayrışmada, birliğe hizmet etmez. Çoğullukta özne ya da nesne yoktur, sadece belirleyicilikler, büyüklükler ve çoğulluğun doğası değişmeden artmayacak boyutlar (birleşim kanunları gereği çoğulluk büyüdükçe sayı da artar). Bir rizom ya da çoğulluk olarak kukla ipleri, kuklacının ya da sanatçıların iradesine değil, bir sinir lifi çoğulluğuna bağlıdır, o da ilk boyuta bağlı diğer başka bir boyutta yeni bir kukla yaratır. "Kuklayı hareket ettiren iplere örgü adını verelim. Çoğulluğun hareket ettiren kişide, onu yazıya aktaranda olduğu gerçeğine karşı çıkılabilir. Pekâlâ bunun karşılığında da hareket ettirenin sinir lifleri bir örgü oluşturur. Gri maddenin içinden düşerler, hizaya, farksızlaştırılana... Karşılıklı etkileşimleri mitolojide Fates ve Norris'e atfedilebilen saf örgü aktivitesine yaklaşır". Doğal olarak bağlantıları genişledikçe çoğulluğunun boyutları artan şey de tam anlamıyla bir oluşumdur. Rizomda, yapılarda, ağaçlarda ya da köklerde bulunan nokta ya da konumlar yoktur. Sadece çizgiler vardır. Glenn Gould bir performansı hızlandırdığında tek sergilediği şey virtüözlük değil, aynı zamanda müzikal noktalardan dönüştürdüğü çizgilerdir. Müzik yaşam bulur. Sayı artık belirli boyutlara göre birimleri ölçen evrensel bir kavram değildir, kendi de bahsedilen boyutlara göre değişen bir çoğulluk haline gelmiştir (bir alanın, kendine bağlı sayı karmaşasına karşı olan üstünlüğü). Ölçünün birimleri yoktur, sadece ölçümün çokluluk ve çeşitleri vardır. Birlik düşüncesi ancak çoğulluğun içinde, gösteren ya da yerine geçebilecek özneleştirmeyle gücün devralınması durumunda ortaya çıkar: nesnel birimler veya noktalar arasındaki tek-iki sesli ilişkilerin temelini oluşturan eksen-birliği ve konudaki farklılaşmanın ikili mantık sistemini takip ederek bölen Bir için durum budur. Birlik, her zaman sistemi destekleyen boş bir boyutta hareket eder (aşırı kodlama). Asıl önemlisi, rizom ya da çoğulluğun asla aşırı kodlanmaya izin

vermemesidir, çizgilerinin ya da çizgilerine bağlı sayı çoğulluklarının üstünde destekleyici bir boyut yoktur. Tüm çoğulluklar düzdür, bir anlamda kendilerine ait tüm boyutları kaplarlar: bu yüzden çoğulluklara ait bir tutarlılık düzleminden bahsedeceğiz, bu "düzlemler" kendilerine yapılan bağlantılarla doğru orantılı olarak artmasına rağmen. Çokluluklar dışarıdan tanımlanır: doğasında yaşadığı değişimle yerinden edilerek, soyut çizgiyle, kaçış çizgisiyle ya da diğer çoğulluklarla bağlantı kurar. Tutarlılık düzlemi tüm çoğullukların ötesindedir. Kaçış çizgilerinin izleri: çoğulluğun etkili bir şekilde doldurduğu sınırla sayıda boyutun gerçekliği; çokluluğun, kaçış çizgisi tarafından dönüştürülmedikçe var olması imkânsız olan yardımcı boyut; tüm çoğullukları, sayıları ne olursa olsun tek bir tutarlılık ya da dışsallık düzlemine indirgemenin ihtimali ve gerekliliği. Bir kitap için ideal olan, her şeyi bu türden bir tutarlılık düzlemine yaymak olurdu, tek bir sayfaya, aynı kâğıda: yaşanan olaylar, tarihsel gösterenler, kavramlar, bireyler, gruplar, toplumsal oluşumlar. Kleist bu tip bir yazı icat etti, kırık bir etki zinciri, farklı hızlarda, hızlanıyor ve dönüşüm geçiriyor, dışarıyla sürekli bir ilişki içinde. Açık halkalar. Bu yüzden yazıları, maddenin ve konunun sadece içeriliğinden oluşan klasik ve romantik kitaba her yönden karşıdır. Savaş makinesi-Devlet aygıtına karşı olan kitap-kitap. N boyutlarının düz çoğullukları öznesel değildir ve de göstereni yoktur. Belirsiz tanımlıklar ya da daha ziyade parçacıl tanımlıklar kullanılarak belirlenirler (bazı ayrık otları, rizomun birazı...).

Belirleyici olmayan kopma prensibi: yapıları yok eden ya da tek bir yapının ortasından geçen aşırı gösteren kırılmalara karşı. Rizom kırılabilir, belirli bir yeri çatlayabilir, ancak eski ya da yeni çizgilerden devam edecektir. Karıncalardan asla kurtulamazsınız, çünkü büyük bir kısmı yok edilse bile birçok kez tekrar birleşebilen bir hayvan rizomunun parçalarıdırlar. Tüm rizomlar tabakalaştığı, bölgeleştiği, düzenlendiği, belirlendiği ve niteliklerine göre parçalılık çizgileri içerir. Parçalılık çizgileri kaçış çizgilerine dönüştüğü anda rizomda bir kopma meydana gelir. Bu çizgiler her zaman birbirilerine bağlanır. Bu yüzden kişi en basitinden iyi veya kötü olarak bile bir ikililik ya da ayrılık sunamaz. Bir kopma yaratabilir, kaçış çizgisi çizebilirsiniz, ancak her şeyi tekrar tabakalaştıran kurumlar ve gücü gösterene devreden oluşumların tehdidi devam etmektedir. Gücü gösterene devreden

oluşumlar; Odipsel isyanlardan, faşist somutlaştırmalara kadar istediğiniz herhangi bir konuyu yeniden düzenleyebilecek nitelemeler. Grupların ve bireylerin içindeki mikro faşizm kristalleşmeyi beklemektedir. Evet, ayrıkotu bir rizomdur. İyi ve kötü sadece aktif ve geçici bir seçimin ürünleridir, bu yüzden de yenilenmeleri gerekir.

Yerinden etme hareketleri ve yer edinme işlemi nasıl göreceli, birbirine her zaman bağlı ve birbirinin içinde olmasın? Orkide bir imge yaratarak yerinden eder, eşekarısının iziyle görüntü yer edinir. Eşekarısı her şeye rağmen orkidenin bir üreme aracı haline geldiği için yerinden edilir. Ancak polenini taşıyarak tekrar yer edinir. Eşekarısı ve orkide, heterojen birimler olarak bir rizom oluşturur. İmgesini, gösteren şeklinde yeniden ürettiği için orkidenin eşekarısını taklit ettiği söylenebilir (mimesis, taklit, yem, vesaire). Ancak bu sadece tabaka seviyesinde mümkündür- bir diğerinde, bir hayvan topluluğunu taklit eden bir bitki topluluğu gibi, iki tabaka arasındaki paralellik. Aynı zamanda, büsbütün farklı bir şey gerçekleşiyor: taklit değil, kodlamanın yakalanması, bir kodun üretim fazlası, değerliğinde bir artış, gerçek bir başkalaşma, orkidenin eşekarısı ve eşekarısının orkidesi olarak başkalaşır. Tüm bu başkalaşmalar, birinin yerinden edilmesini, diğerinin yeniden yer edinmesine sebep olur; iki başkalaşma da aralarında bağ kurar ve yoğunluk dönüşümlerinde röleler kurarak yerinden edilmeyi daha da ileriye taşır. Taklit ya da benzerlik yoktur, sadece herhangi bir belirleyici tarafından nitelenmez, ortak bir rizom tarafından oluşturulmuş bir kaçış çizgisindeki iki heterojen serinin patlaması vardır. Remy Chauvin bunu iyice ifade edebilmiştir: "iki varlığın paralel olmayan evrimlerinin birbirileriyle hiç bir ilgisi yoktur. Daha genel anlamda, evrimsel şemaların ağaçsı aktarılma modelini bırakmak zorunda bırakılabilirler. Belirli şartlar altında, bir virüs, bakteri hücrelerine bağlanıp kendini karmaşık bir türe hücresel bir gen olarak aktarabilir; dahası kaçış yaratabilir, tamamen farklı bir türün hücrelerine katılabilir, ancak bunu yaparken ilk hücredeki "genetik bilgiyi" de beraberinde getirir (örnek olarak Benveniste ve Todaro'nun, babun DNA'sı ve bazı tür evcil kedilerin DNA'sı arasında ikili bağ kuran C tipi bir virüs üstünde yaptığı güncel çalışma gibi). Evrimsel şemalar en azdan en çok farklılaşana aktarılan ağaçsı modeli değil, heterojen halde hareket eden, farklılaşan birimlerin birinden bir diğerine sıçrayan bir

rizom olacaktır. Ancak paralel olmayan evrim de vardır, babun ve kedinin evrimi; birbirilerinin kopyaları ya da modelleri olmadıkları ortadadır (kedinin içinde babunun başkalaşması kedinin babunu "oynadığı" anlamında gelmez). Virüslerle bir rizom oluştururuz, ya da virüsler başka hayvanlarla aramızda rizom oluşmasına sebep olur. François Jacob'un da söylediği gibi, virüsler ya da başka prosedürler yoluyla genetik malzemenin taşınması, başka türlerde oluşan hücre füzyonları "Eski zaman ve orta çağdaki tiksinti uyandırıcı birleşme"lere denk bir yönü vardır. Farklı çizgiler arasındaki çapraz iletişimler soy ağaçlarını bozmaktadır. Her zaman moleküler ya da altmoleküler olanı, tarafımız olan parçacığı arayın. Çok şekilli ve rizomatik griplerden yaşanan ölümlerin sayısı kalıtsal ya da kendi aktarım çizgisi olan hastalıkların sebep olduğu ölümlerden daha fazladır. Rizom, karşı-soybilimciliktir.

Aynı şey kitap ve dünya için de geçerlidir: kökleri derinlerde olan inançların aksine, kitap dünyanın bir imgesi değildir. Dünyayla aramızda bir rizom oluşmasını sağlar, kitabın ve dünyanın evrimi paralel değildir; kitap sayesinde dünya yerinden edilir, ancak dünya kitabın yeniden yer edinmesini etkiler (yapabilirse, yapacaktır). Taklit çok kötü bir kavramdır, tamamen farklı bir doğaya sahip bir olayı ikilik mantığı kullanarak tarif etmeye çalışır. Timsah ağaç kütüğünü, bukalemunun etrafındaki renkleri yeniden ürettiği kadar üretmez. Pembe Panter hiç bir şeyi taklit etmez, bu yüzden hiç bir şeyi yeniden üretmez, o dünyaya kendi rengini verir, pembe üstüne pembe; bu onun gerçekleştiği dünyadır, öyle bir şekilde gerçekleşir ki kendi de algılanamazdır, belirtmez, kopmasını yaratır, kendi kaçış çizgisini, "paralel olmayan evrimini" sonuna kadar sürdürür. Bitkilerin bilgeliği: kökleri olsa bile, dışarıda başka bir şeyle kurduğu rizom vardır- rüzgâr, bir hayvan, insan varlıkları (bir de hayvanların kendi rizom oluşturduğu durum vardır, insanlarınki gibi, vesaire). "İçimizdeki bitkinin zafer dolu istilası olarak sarhoşluk." Rizomu her zaman kopmadan yola çıkarak takip edin; uzatın, süre ve kaçış çizgisine röle ekleyin; değişmesini sağlayın, elinizde olabilecek en soyut ve en işkence edici n boyutları çizgileri ve kırık yönler olsun. Yerinden edilmiş akışlar türetin. Bitkileri takip edin: art arda gelen tekliliklerin etrafındaki birleşme halkalarından oluşan ilk çizginin sınırlarını kaldırarak başlayın; sonra yeni birleşme halkalarının oluşup oluşmadığını göreceksiniz, sınırların dı-

şında, diğer yönlerde yeni halkalar oluşacaktır. Yazın, bir rizom oluşturun, yerinden etme yoluyla bölgenizi arttırın, tüm tutarlılık düzlemini kaplayan bir soyut makineye dönüşene dek kaçış çizgisini uzatın. "Eski bitkinize gidin, yağmurun açtığı yolu dikkatlice gözlemleyin. Yağmur şimdiye tohumları alıp götürmüştür. Akan suyun açtığı yarıkları seyredin ve böylece akışın yönünü belirleyin. Sonra da bitkinizden en uzak noktada büyüyen bitkiyi bulun. Sonra... Bölgenizin büyüklüğünü suyolunda karşınıza çıkan diğer yollar üzerinden büyütebilirsiniz. " Müzik her zaman kaçış çizgileri yaratmıştır, diğer birçok "dönüşümcü çoğulluklar" gibi, onu ağaçlaştıran ve yapılandıran kodları bile altüst ederek; bu yüzden müzikal form, kopma ve yeniden üretilmesine dek bir otla, bir rizomla karşılaştırılabilir.

Kartografi ve dekalkomani prensibi: bir rizom yapısal ya da üretici modele tabi değildir. Genetik eksen ve derin yapı düşüncelerine yabancıdır. Genetik eksen üstüne birbirini takip eden aşamaların yükseldiği öznesel bir yön verme birliğidir; bir derin yapı ise dolaysız bileşenlerine ayrılabilen bir yapı silsilesi gibi, birlik bu sırada başka bir dönüşümcü ya da öznesel boyuta aktarılır. Bu ağaç temsil modelinin, eksen kök ya da kökçüklerden ayrıldığı anlamına gelmez (örnek olarak, Chomsky ağacı alçaltılmış bir diziyle ilişkilendirilir ve ikililik anlamında kendi s~'lerinin üretimini temsil eder). Roce, en eski düşüncenin üstünde değişimler. Bizce genetik eksen ve derin yapı, kopyalamanın sonsuza dek yeniden üretilebilir prensiplerin büsbütün üstündedir. Ağaç mantığının bütünü bir kopya ve yeniden üretim mantığıdır. Psikanalizde olduğu dil biliminde de, nesnesi, kendisi temsil edebilen bir bilinçdışıdır, kodlanmış karmaşaların içinde netleşir, genetik eksende konumlanır ve dizimsel yapıda dağıtılır. Hedefi de facto bir koşulu tanımlamaktır, özneseller arasındaki ilişkilerde denge, ya da en başından beri orada olan bir bilinç dışı, dilin ve hafızanın gizli karanlığında saklı. Kopyadan oluşuyor, bir yapının ya de destekleyici eksenin aşırı kodlandığı temelinden hareketle, bir ready-made gibi. Kopya ağaç tarafından ifade edilir ve hiyerarşi yaratır, kopyalar ağacın yaprakları gibidir.

Rizom ise tamamen farklıdır: bir kopya değil, bir haritadır. Bir harita yaratın, kopya değil. Orkide, eşekarısının kopyasını yeniden üretmez; bir rizom içinde, eşekarısıyla beraber bir harita oluşturur. Haritayı kop-

yadan ayıran, tamamen gerçekle temas halinde olana yönelik olmasıdır. Harita, yeniden kendi sınırlarıyla çevrili bir bilinçdışı üretmez, baştan yaratır. Alanlar arasındaki bağlantıları ele alır, organsız bedenlerin engellerini kaldırır, maksimum açıklık noktalarını bir tutarlılık düzlemine indirger. Kendisi de rizomun bir parçasıdır. Haritaya her boyuttan bağlanılabilir; açıktır, çıkarılıp takılabilir, ters çevrilebilir ve üstünde sürekli olarak yapılan değişikliklere açıktır. Yırtılabilir, tersyüz edilebilir, istenilen herhangi bir yere asılabilir veya bir birey, grup ya da sosyal oluşum tarafından üzerinde çalışılabilir. Duvarlara çizilebilir, bir sanat eseri olarak ele alınabilir, politik bir hareket ya da yoğunlaşma olarak kurgulanabilir. Belki de bir rizomun en önemli özelliklerinden biri her zaman çoklu girişlerinin olmasıdır; bu anlamda, oyuk bir hayvan rizomudur ve kimi zaman bir geçitle bir kaçış noktası ya da yiyecek deposu ve yaşayan katmanlar arasında kesin bir ayrım yapar (misk faresi). "Başladığı yere" dönen kopyanın aksine haritan birden fazla giriş noktası vardır. Harita performans ile ilgilidir, kopyada ise her zaman bahsi geçen bir sözde "yeterlilik" vardır. Psikanalizin aksine, (tüm arzu ve ifadeyi genetik bir eksen ya da aşırı kodlama yapan bir yapıyla sınırlayan, bu eksendeki bütün aşamalardan ve yapıların bileşenlerinden sonsuz ve tekdüze kopyalar çıkartan) psikanalitik yeterlilik ve şizoanaliz daha önce izi sürülmüş (kopyalanmış) kader, adı her neyse-yüce, anagojik, tarihsel, ekonomik, yapısal, kalıtımsal ya da dizilimsel düşünceyi reddeder. (Melanie Klein'ın, çocuk hastalarından biri olan Küçük Richard'ın kartografisine dair hiçbir fikre sahip olmadığı, çocuk, psikanalistin tamamen yanlış kurguladığı bir gösteri sergilemeye çabalarken, Odipus'un yarattığı buluntular olan iyi baba-kötü baba, iyi anne-kötü anne kopyalarını tercih etmesinden anlaşılabilir) Güdüler ve kısmı objeler, ne genetik eksene ne de derin yapıya ait bir aşamadır; sorunlara dair politik görüşler; onlar, giriş ve çıkışlardır, diğer bir deyişle çocuğun arzularının olağan gücüyle yaşadığı politik çıkmazlar.

Öyleyse biz de haritaları ve kopyaları iyi ve kötü yönler olarak karşılaştırırken, onları basit ikiliklere indirgemedik mi? Harita özünde kopyalanabilir değil midir? Rizomun özünde köklerle kesişmesi, kimi zaman onlarla birleşmesi? Haritalarda da kendinin kopyalanmasından oluşan fazlalıklar? Çoğulluğun da üstünde birleşim ve bütünleştirme, yığınlaşmanın, taklitçi mekanizmaların, belirli güç değişimlerinin ve

öznel nitelemelerin kök saldığı bir katman yok mudur? Kaçış çizgileri bile, sonunda ayrıldıkları için, zaten en başta parçalamak ya da arkasına geçmek zorunda olduğu yapıları bile yeniden üretmez mi? Aksi de aynı zamanda geçerlidir. Bu bir yöntem sorunudur: kopyanın her zaman haritaya geri koyulması gerekir. Bu işlem ve bir önceki, simetrik olmak zorunda değildir. Çünkü kopyanın haritayı yeniden ürettiğini söylemek doğru olmaz. Daha ziyade seçen ve izole eden bir fotoğraf ya da röntgen filmi gibidir, yeniden üretmek istediği şeyi renklendirme ya da diğer sınırlayıcı yöntemlerle yapay olarak gerçekleştirir. Taklitçi her zaman modeli yaratır ve ona ilgi çeker. Kopya ise haritayı çoktan bir görüntüye dönüştürmüştür bile: rizom bir kök ya da kökçüğe dönüşmüştür. Kendine ait öznellik ve çoğullukları düzenlemiş, etkisizleştirmiş ve istikrara kavuşturmuştur. Yaratmış, rizoma bir yapı kazandırmıştır, ancak bir şeyi yeniden ürettiğini düşündüğü zaman, aslında yine kendinden üretmektedir. Kopya bu yüzden çok tehlikelidir. Fazlalık üretir ve onun çoğalmasını sağlar. Kopyanın haritaya ait yeniden ürettiği şeyler çıkmazlar, engeller, kazık kök başlangıçları ya da yapılanma noktalarıdır. Psikanaliz ve dilbilimine bakın: tek yaptıkları, ilki bilinçdışının, ikincisiyse dilin, var olduğunu ima ettiği bütün ihanetlerle beraber bir kopyası ya da fotoğrafıdır (bu yüzden psikanalizin, kaderini dilinkine bağlaması şaşırtmaz). Şimdiden Küçük Hans'ın başına gelene bakın, en saf halinde çocuk psikanalizi: RİZOMUNU PARÇALADILAR ve HARİTASINI KİRLETTİLER, onun için her şeyi düzelttiler, tüm çıkışlarına engel oldular, ta ki kendi utancını ve suçluluğunu arzulayana, içinde utanç ve suçluluk duygusu kök salana dek, FOBİ (onun binanın rizomundan alıkoydular, sonra da sokaktan, ailesinin yatağına kök saldı, kendi vücuduna ise kökçükler, onu Profesör Freud'a endeksledi). Freud, Küçük Hans'ın kartografisini hesaba katar, her zaman ve sadece onu aile fotoğrafına geri yansıtmak için. Ve Melanie Klein'ın Küçük Richard'ın jeopolitik haritalarına yaptıklarına bakın: onlardan bir fotoğraf, bir kopya yarattı. Bir poz verin ya da ekseni takip edin, genetik aşama ya da yapısal kader-öyle ya da böyle, rizom kırılacaktır. Yaşamanıza ve konuşmanıza izin verilecektir, ancak tüm çıkış noktalarınız kapatıldıktan sonra. Rizom engellendiği, ağaçsılaştığı zaman her şey sona erer, artık arzu ortalığı karıştırmayacaktır; çünkü arzu her zaman rizom sayesinde hareket eder ve üretir. Arzu

ne zaman ağaca tırmansa, içsel yansımaları ayağına çelme takar ve onu ölümüne düşürür; diğer yandan rizomsa, dışsal ve üretken dışavurumlarla arzusunu gerçekleştirir.

İşte bu yüzden diğerini, ters ama asimetrik olmayan işlemi denemek çok önemlidir. Kopyaları haritaya geri koymak, ağaçları ve kökleri, rizoma geri bağlamak. Küçük Hans'ın durumunda, bilinçdışının incelenmesi, onun köksapı nasıl inşa etmeye çalıştığını incelemektir, aile eviyle, binanın kaçış çizgisiyle, sokakla vesaire; bu çizgileri nasıl engel olunduğu, çocuğun ailede nasıl kök saldığı, babanın altında fotoğraflanması, anne yatağının hatlarına kopyalanması; sonra Profesör Freud'un müdahale gösteren tarafından gücün ele alınmasını garanti altına alması, etkilerin öznelleşmesi; çocuğun elinde kalan tek kaçışın başkalaşmak olması-hayvanın, suçlu ve utanç dolu olarak algılanması (Küçük Hans'ın bir at olarak at olarak başkalaşması tamamen politik bir seçenektir). Ama bu çıkmazların her zaman haritaya geri konması gerekmektedir ki kaçış çizgileri oluşsun. Aynısı grup haritası için de geçerlidir: köksapın neresinde bir yığınlaşma, bürokrasi, liderlik ve faşizasyon olayı gerçekleşirse gerçekleşsin, burada çizgileri yeraltında da olsa hayatta kalacaktır ve bir gölgede rizom üretmeye devam edecektir. Deligny'nin yöntemi: otistik bir çocuğun vücut dilini ve hareketlerini haritalayın, aynı çocuğun birden fazla haritasını birden fazla çocukla bir araya getirin. Harita ve rizomun birden fazla girişi olduğu doğruysa, o zaman gerekli önlemler alındıktan sonra kopyalama ya da kök-ağaç yoluyla girilebileceği söylenebilir (tekrar hatırlamak gerek, burada herhangi bir Manişeist düalizmden kaçınmak gerekmektedir). Örnek olarak, kişi birçok çıkmaza girmek, gösteren güçleri ve öznel eğilimlerle çalışmak; Oedipal, paranoyak hatta daha kötüsü, diğer dönüşümcü işlemlerin yolunu açan katılaşmış bölgeli oluşumlarda bir tutunma noktası bulmak zorunda kalmaktadır. Aksine diğer durumlarda, kişi doğrudan kendini bir kaçış çizgisinde hareket ettirerek katmanları parçaları ayıracak, kökleri kesecek ve yeni bağlantılar kuracaktır. Bu yüzden çok çeşitli harita-kopyaları, rizom-kök kümeleri ve bölgesizleşme katsayıları vardır. Rizomda ağaç ya da kök yapıları vardır; tersine, bir ağaç dalı ya da bir kök bölümü, bir rizom filizi verebilir. Koordinatlar, evrensellerin varlığı iddia eden teorik incelemelerle değil, çoğulluklardan oluşan bir pragmatik ya da yoğunluk kümeleş-

meleri tarafından belirlenecektir. Ağacın kalbinde, kökün çürüğünde, dalın çarpıklığında bir rizom oluşabilir. Aksi takdirdeyse kök-ağacın mikroskobik seviyede bir unsuru, rizom üretimini sürdüren bir kökçük. Muhasebe ve bürokrasi kopyalayarak ilerler: -e rağmen filizlenebilir, bir Kafka romanı gibi rizom verebilir. Yoğun bir özellik kendini işlemeye başlar, halüsinasyondan ötürü bir algı, sinestezi, sapkın mutasyon, görüntü oyunlarının sarsılması, belirleyicinin hâkimiyetinde bir rekabet. Çocuğun durumunda ise, el hareketleri, taklit, oyun merakıyla alakalı tüm gösterge sistemleri özgürlük kazanır ve kendini "kopyadan" kurtartır, yani, öğretmen dilinin baskın yeterliliğinden-yerel güç dengesini sarsan mikroskobik bir başkalaşma. Benzer şekilde, Chomsky'nin dizimsel modeline göre oluşturulan bir üretici ağaç her yöne büyüyebilir ve bir rizom oluşturabilir. Rizom olarak büyümek, köklere benzeyen dallar üretmek ve hatta gövdeyi delerek birbirine bağlamak ama yine de onlara garip yeni kullanım alanları sunabilmektir. Ağaçlardan usandık. Ağaçlara, köklere ve kökçüklere olan inancımıza bir son vermeliyiz. Onlar yüzünden çok fazla acı çektik. Biyolojiden dil bilimine, tüm ağaçsı kültürler onların üstüne kurulu. Yeraltındaki saplar, havada yetişen kökler, maceracı büyümeler ve rizom dışında hiçbir şey güzel, sevgi dolu ya da politik değildir. Sap-kanallarıyla bir rizom ve tamamen köksüz bir şehir olan Amsterdam'da, ticari savaş makinesiyle alakalı büyük bir delilik, kullanımla buluşmaktadır.

Düşünce ağaçsı değildir, beyinse ne dallanmış maddedendir, ne de kökleri vardır. Yanlış biçimde "Dallantı" olarak adlandırılan şeyler sürekli bir nöron dokusu bağlantısını sağlayamaz. Hücreler arasındaki devamsızlık, aksonların işleyişi, sinaptik mikro yırtıkların varlığı, mesajın yırtıklar arasında yaptığı sıçramalar beyini bir tutarlılık düzlemi ya da sinir bağına batırılmış bir çoğulluk haline getirir. Birçok insanın kafasında büyüyen bir ağaç vardır, ancak beynin kendisi ağaçtan çok çimene benzer. "Akson ve dendrit, böğürtleni çevreleyen sarmaşık gibi birbirine dolanır ve her bir dikende bir sinaps vardır" Hafıza için de aynı şey geçerlidir. Nörologlar ve psikofizyologlar uzun dönem ve kısa dönem hafızayı birbirinden ayırmaktadır (son dakika değişikliklerle). Aralarındaki fark sadece nicel değildir: kısa dönem hafıza bir köksap ya da kroki, uzun dönem hafıza ise ağaçsı ve merkezidir (tesir, bellek, kopya ya da fotoğraf). Kısa dönem hafıza ise hiçbir şekilde bir birleş-

me kanununa bağlı değildir ya da nesnesine yakınlık teşkil etmez; uzaktan davranır, uzun zaman sonra gelir ya da döner, ancak her zaman süreksizlik, kopma ve çokluluk esasına dayalıdır. Dahası, bu iki hafıza türünün farkı iki farklı zamansal birimin aynı şeyi anlaması değildir; aynı anıyı ya da fikri anlamazlar. Kısa dönemli Idea'nın görkemi burada yatar: biri kısa dönem hafızayı kullanır ve bu yüzden kısa dönemli düşünceler üretir, kişi bu okumayı uzun dönemli kavramlara dair uzun dönemli hafızayla yapsa bile. Kısa dönem hafıza için unutmak işlemin bir parçasıdır; anla değil, sinirsel, zamansal ve kolektif rizomla birleşir. Uzun dönem hafıza (aile, ırk, toplum ya da medeniyet) kopyalar ve dönüştürür, ancak dönüştürdüğü şeyin içinde hareket etmeye devam eder, uzaktan, ritme uymadan, "zamansız" bir şekilde, bir anda değil.

Ağaç ve kökün merkezli ya da parçalı bir yüksek birlik temelinde taklit ettiği çoğulluk, zihnimizde hüzünlü bir görüntü yaratmakta. Hepsi bir arada, dallar-kökler, gövde, aşağıdan yukarıya oluşturduğu alt kümeler için bir karşı parçadır: bu türden parçalar tek bir merkezden yayılan desenlerden oluşan birim-çift kutupların aksine bağlantı-çift kutuptur. Bağlantıların kendisi yeniden üretilse bile, kökçük sisteminde olduğu gibi, kişi asla Bir ve İki'nin sahte çokluluğunun ötesine geçemez. Yenilenmeler, yeniden üretimler, dönüşler, çok başlı yılan ve medusalar bizi ileriye götüremez. Ağaçsı sistemler belirleyici ve öznelleştirici merkezleri olan hiyerarşik sistemlerdir, düzenli anılar gibi bir merkezi otomat. İlgili modellerde, birimler sadece daha üst bir birimden bilgi alır ve önceden kurulmuş yollardan ancak öznel bir ilgi görür. Halen eski düşünce modellerine bağlı şekilde tüm gücü hafızaya ya da merkezi organa veren bilgisayar ve bilgi bilimlerinde bile benzer sorunlarla karşılaşılmaktadır. Pierre Rosenstiehl ve Jean Petitot sıkı bir "komut ağaçları imgelemi" makalelerinde, "hiyerarşik yapıların üstünlüğünü kabul etmek ağaçsı yapılara ayrıcalık tanımaktadır... Ağaçsı biçim topolojik açıklamanın önünü açmaktadır... Hiyerarşik bir sistemde, birimin tek bir tek bir etkin komşusu vardır, o da hiyerarşideki üstü... Aktarım kanalları önceden kurulmuştur: ağaçsı sistemin varoluşu, kendine ayrılan yerden uzaklaşamayan bireyinkinden öncedir." (Gösterme ve özneleştirme). Yazarlar, kişinin çoğulluğa ulaştığını düşündüğü noktada bile bunun bir kökçük-tipi olabileceği, çünkü açık bir şekilde hiyerarşik olmayan bir sunumun tamamen hiye-

rarşik bir çözüme izin verebileceğini öne sürmektedir. Buna bir örnek de arkadaşlık teoremidir: "Bir toplumda rastgele iki kişinin tam olarak en az bir tane ortak arkadaşı varsa, o zaman diğer tüm insanların arkadaşı olan bir insan da olmalıdır." (Rosenstiehl ve Petitot ortak arkadaşın ne olduğunu sormaktadır. Çiftlerin dünyasındaki bu evrensel arkadaş kimdir: efendi, günah çıkartan papaz, doktor? Bu fikirler ilginç bir şekilde ilk aksiyomlarından uzak düşmektedir. Kimdir tüm insanlığın ortak arkadaşı olan? Hiçbir şeyi bilmediği, hiçbir şey olmadığını söylerken, kendini sadece yokluğu ve öznelliğiyle hissettiren yarıda kesilmiş bir birlik, klasik düşüncedeki filozof?) Bu yüzden yazarlar diktatörlük teoremlerinden bahseder. Kök-ağaç prensipleri ya da getirdikleri sonuçlar gerçekten de buna dayanmaktadır: ilk kök çözümü, Gücün yapısı.

Merkezli sistemlere karşılık olarak, yazarlar merkezsiz sistemleri anlatır, iletişimlerin bir komşudan herhangi bir komşuya sınırlı otomat sistemleriyle gerçekleştiği dallar ya da kanalların varlığı önceden belirli değildir ve tüm bireyler birbirilerinin yerini alabilir, sadece o anda bulunduğu durumla tanımlanır-yerel operasyonlar düzenlidir ve küresel sonuçları, merkezi bir birim olmadan gerçekleşir. Yoğunluk durumlarının iletilmesi topolojinin yerini alır ve "bilgi dönüşünü düzenleyen taslaklar bir taraftan hiyerarşik çizelgelere zıttı... Çizelgenin ağaç olması için hiçbir sebep yok (Bu türden taslaklara harita demekteyiz). Savaş makinesinin ya da idam mangasının sorunsalı: n kişinin uyum içinde ateş etmesi için bir komutan gerekli midir? Komutanın olmadığı çözüm, farklı hızlara işaret eden sinyallerin olduğu sınırlı sayıda durumlarda mümkündür, bir savaş rizomunda gerilla mantığı bakış açısına kadar, herhangi bir kopyalama ya da merkezi bir düzen olmaksızın. Yazarlar bu türden bir makinesi çoğulluk, kurgulama veya toplumun herhangi bir merkezileştirici ya da birleştirici otomatonu "asosyal bir ihlal" olarak reddettiğini göstermektedir. Bu koşullar altında S, n gerçekten de her zaman n-1'dir. Rosenstiehl ve Petitot, merkezli ya da merkezsiz karşıtlığı bir hedeften ziyade bir şeylere uygulanan bir hesap yöntemi olarak geçerliliğini vurgulamaktadır. Aynı şeyin hem hesaba hem de düzenleme türlerinin uygulamasına açık olduğu doğrudur, ancak bunun durumunda bir değişiklik geçirmeden gerçekleştiremez. Yine psikanalizi örnek alalım: bilinç-

dışını ağaçsı yapılara, hiyerarşik taslaklara, yeniden birleşme anılarına, merkezi organlara, fallusa, fallus ağaca-sadece teoride değil, hesaplama ve tedavi sürecinde de. Psikanalizin bu yönden yöntemini değiştirmesi mümkün değildir: kendi diktatörlüğünün gücünü, dikteden çıkan bir bilinçdışı kavramı üstüne inşa eder. Bu yüzden psikanalizin manevra alanı çok kısıtlıdır. Hem psikanaliz hem de nesnesinde, her zaman bir komutan, bir lider vardır (General Freud). Diğer yandan şizoanaliz ise bilinçdışına merkezi olmayan bir sistem şeklinde davranır, kısıtlı otomatanın makinesi ağı (rizom), bu yüzden de bilinçdışının tamamen farklı bir yüzüne ulaşır. Aynı düşünceler dilbilimi için de geçerlidir; Rosenstiehl ve Petitot "bir merkez tarafından düzenlenmeyen kelimeler toplumu" ihtimalinden bahsetmekte haklıdır. Çünkü ifade ve arzu için sorun hiç zaman bilinçdışına ait olanı azaltmak ya da bir ağaç modeline göre göstermek değildir. Sorun bilinçdışını üretmektir, onunla beraber yeni ifadeler, yeni arzular: rizom tam olarak bu bilinçdışının üretimidir.

Ağaç modelinin Batı gerçekliği ve Batı düşüncesine, botanikten biyolojiye, gnoseoloji, teoloji, ontoloji ve felsefenin tamamına hükmetmesi oldukça garip...: kök-temeli, Grund, racine, fondement. Batının ormanla ve ormanların kesilmesiyle özel bir ilişkisi var; ormanlardan kazılan tarlalar, ağaçsı türün özel soylarına göre seçilmiş tohumlarla sürülmesi; hayvancılığın nadasa bırakılmış tarlada yapılması, seçilmiş soyların tüm ağaçsı hayvan sistemini oluşturması. Doğuda farklı bir figür vardır: tarla ve ormandan ziyade, bozkırla ve bahçeyle olan ilişki (kimi durumlarda çöl ya da vaha); bireylerin parçalılaşması yoluyla tomurcukların oluşması; kısıtlı alanlarda gerçekleşen hayvan yetiştirme, göçebelerin bozkırlarına itilmiştir. Batı: Çok sayıda birey içeren bir soy tabanlı tarım. Doğu: Çok çeşitli "klonlardan" elde edilmiş bireylere bağlı bahçıvanlık. Doğu, özellikle Okyanusya, her yönden Batı'nın ağaç modeline zıt bir köksap modeli üretmez mi? Andre Haudricourt bile bunu Batı ve Doğuya özgü aşkınlık felsefeleri ve ahlak arasındaki farkların sebebini bu olarak görmektedir: yeniden diken ve ortaya çıkaran Tanrı'ya karşı eken ve biçen Tanrı (tohumların ekilmesiyle, filizlerin dikilmesi). Aşkınlık: bir Avrupa hastalığı. Müzik bile aynı değildir, cinsellikte olduğu gibi toprağın müziği de farklıdır: tohum bitkileri, aynı zamanda iki cinsiyete sahip bitkiler bile cinselliğini üretim mode-

line yansıtır; diğer yandan köksap, cinselliği sadece üremeden değil cinsel davranış biçiminden de kurtarır. Batıdaysa, ağaç içimizdedir, cinsiyetleri bile katmanlaştırır ve tabakalaştırır. Rizom ya da çimeni kaybettik. Henry Miller: "Çin, insanlığın lahana bahçesindeki ottur...Ot insan uğraşının Nemesis'idir...Bitkilere, yaratıklara ve yıldızlara biçtiğimiz hayali varoluşlar içinde en tatmin edici hayatı ot yaşamaktadır. Doğru, otun zambakları, savaş gemileri ya da at üstünden verilen vaazleri yoktur...Çalışan el, eninde sonunda ota gelecektir. Eninde sonunda her şey Çin'in durumuna geri dönecektir. Tarihçiler tarafından bu dönemlere "Karanlık Çağ" adı verilir. Çimen tek çıkış yoludur...Ot, sadece biçilmiş alanları doldurmak için vardır. Diğer şeylerin arasından çıkar. Zambak güzeldir, lahana besleyici, afyonsa delirtici-ot büyümesindeyse mevki vardır...: bir ahlaka işaret eder" Miller'ın bahsettiği hangi Çin? Eski Çin, yeni, hayali bir ülke, ya da değişen bir haritanın bir parçası.

Amerika'nın durumuysa özeldir. Tabii ki de ağaç ya da kök arayışından muaf değildir. Bunu edebiyatta, ulusal bir kimlik, hatta bir Avrupa kökeni ya da soy ağacı arayışında görebilirsiniz (Kerouac'ın atalarını aramaya çıkması?). Tüm bunlara rağmen, önemli olan bütün olmuş veya olmakta olan şeyler Amerika rizomundan geçmektedir: beatnikler, yeraltı, gruplar, çeteler ve onları takip eden, yanlardan çıkan filizler. Amerikalılar, ağaç arayışındayken bile kitapları Avrupa kitaplarından farklıdır. Kitabın yaratılma şekli farklıdır. Ve Amerika'da yönler de farklıdır: ağaçsılık arayışı ve Eski Dünya'ya dönüş Doğu'da gerçekleşir. Ama diğer yandan da rizomatik Batı vardır, ataları olmayan Yerliler, gittikçe azalan sınırlar ve yeri değiştirilen hudutlar. Batıda ağaçların bile rizom olduğu topyekûn bir Amerikan "haritası" vardır. Amerika yönleri tersine çevirmiştir: Doğusunu Batı'ya yerleştirir, Amerika dünyanın döngüsünü tamamladığı yermişçesine; Doğu'nun sınırı, Amerika'nın batısıdır. (Haudricourt'un iddiasının aksine Garp ile Şark'ın birleştiği yer Hindistan değildir: dönüş mekanizmasının eksen noktası Amerika'dır. Amerikalı şarkıcı Patti Smith, Amerikan Dişçisinin inciliden söyler: Kökü arama, kanalı takip et.

Bürokrasinden de iki, hatta üç çeşit yok mudur? Batı bürokrasisi: tarımcı ve yer bölümcü kökenleri; kökleri ve tarlaları; ağaçların hudut

olarak görevleri; I. William'ın büyük nüfus sayımı; feodalizm; Fransa krallarının siyaseti; mülkün, Devlet'in temeli oluşu; savaş, dava ve evlilik yoluyla yapılan toprak görüşmeleri. Fransa kralları, zambağı dikliklere bile tutunabilen güçlü kökleri yüzünden seçti. Bürokrasi Şark'ta da aynı mı? Köksap ve içliklerle dolu bir Şark tasvir etmek oldukça basit; ancak Şark'taki Devlet'in önceden belirlenmiş, ağaçsılaşmış ve kökleşmiş sınıflara uygun düşen bir taslağı takip etmediği söylenebilir; bürokrasi de kanallarından biridir, örnek olarak çok tartışılan, Devlet'in yönlenen ve yönlendiren sınıfların oluşmasına sebebiyet vermesiyle ilgili "zayıf özellikli" hidrolik güç konusu (Wittfogel'in çalışmalarının aksi ispatlanmayan yönleri). Despot yine de bir nokta ya da ağaç gibi olan bir pınar yerine bir nehir gibi hareket eder; Buda'nın ağacı bizzat bir rizoma dönüşür; Mao'nun ve Louis'nin Nehri. Amerika burada da bir aracı olarak hareket etmemiş midir? Çünkü hem içsel yok etme hem likitleştirme (çiftçiler için de, sadece Yerliler için değil) ve sürekli dışarıdan alınan göç yoluyla devam eder. Sermaye akışı devasa bir kanal yaratır, gücün dolaysız miktarıyla nicel ölçümü, herkesin paraya kendi yoluyla ulaşması (bu açıdan da birden zengin olan fakir adamın, tekrar fakirliğe dönmesi mitolojisindeki gerçeklik): Amerika'da her şey bir araya gelir, ağaç ve kanal, kök ve rizom. Evrensel bir kapitalizm yoktur, kendi içinde de bir kapitalizm yoktur; kapitalizm her türden oluşumun kesiştiği yerdedir ve doğası gereği neo-kapitalizmdir. Batı yüzünü ve doğu yüzünü kendi icat eder ve ikisini de kendi şekillendirir-olabilecek en kötü yönde.

Aynı zamanda tüm bu coğrafi dağıtımlarla yanlış yoldayız. Bir geçitsizlik var. Çok iyi. Soru eğer köksapın kendine ait daha katı despotlukları ve hiyerarşisi olduğunu göstermekse: İki yer arasında bir ikililik, ontolojik bir ikililik yoktur, iyiyle kötü arasında aksiyolojik bir ikilik, bir harman ya da Amerikan sentezi. Rizomun içinde ağaçsı düğümler, köklerde de köksapsı filizler vardır. Aşkın ağaç, hava kökü ve yeraltı saplarında anarşik deformasyonlar olduğu kadar, rizomlara özgü kanallaşma ve despot içkinlik dizilimleri de vardır. Önemli olan kök-ağacın ve kanal-köksapın birbirine zıt modeller olmadığı gerçeğidir: ilki kendi kaçışlarını üretse de aşkınlık ve kopyalama esasıyla hareket eder, ikincisiyse kendi hiyerarşilerini oluşturup despot kanallara yol açsa da modeli yok edip haritayı ortaya çıkarır. Soru dünyanın nere-

si olduğu ya da tarihin hangi kısmında olduğu değildir, ama o mu yoksa bu mu düşünce okulundan fazlası da değildir. Sürekli yıkılan ve inşa edilen bir model ve kendini uzatan, kesen ve tekrar başlayan bir model sorusudur. Bu yeni bir tür ikililik değildir. Yazının sorunu: Bir şeyi tam olarak belirlemek için, kesin olamayan ifadeler kesinlikle kaçınılmazdır. Tamamen gerekli bir adım olduğu için değil, ancak sadece kestirimlerle ilerleyebildiği için: kesin olamama bir kestirim değildir; aksine gerçekleşeceklerin birebir anlatımıdır. Bir ikililiği sadece bir diğerini sınamak için çağırırız. Modellerin ikiliğini sadece tüm modellere kafa tutan bir işleme ulaşabilmek için kullanırız. Her seferinde, hiç yaratma amacımız olmayan, sadece içinden geçtiğimiz ikilikleri geri almak için zihinsel bir onarım yapmamız gerek. Sonsuza dek yeniden düzenlediğimiz mobilyalar gibi, düşmanımız ama gerekli bir düşmanımız olan ikilikler yoluyla, hepimizin aradığı sihirli formüle ulaşın – PLURALİZM = MONİZM.

Bir köksapın temel özelliklerini özetlememize izin verin: ağaç ya da köklerinin aksine, köksap, herhangi bir noktayı herhangi bir başka noktaya bağlar ve birbiriyle aynı özelliklere de sahip olmayabilir; oyuna kimi zaman yeni gösterge düzenleri, hatta gösterge dışı durumlar bile sürebilir. Köksap ne Bir'e, ne de çokluluğa indirgenebilir. İki ya da doğrudan üç, dört, beş olan Bir değildir. Bir'den türetilen, ya Bir'in eklendiği (n + 1) çokluk değildir. Birimlerden değil boyutlardan, daha ziyade hareket halindeki yönlerden meydana gelir. Başı ya da sonu yoktur, ancak büyüdüğü ve içinden taştığı yer her zaman ortasıdır. Bir'in her zaman çıkarıldığı (n - 1), bir tutarlılık düzlemine yayılabilen, öznesi ya da nesnesi olmayan, n boyutlu çizgisel çoğulluklar yaratırlar. Bu türden bir çoğulluk boyut değiştirdiğinde, muhakkak doğası da değişir ve bir başkalaşım yaşar. Noktalar arasında ikili ilişkiler ve konumlar arasında iki-teksesli ilişkiler kuran, noktalar ve konumları tarafından belirlenen yapıların aksine, köksap sadece çizgilerden oluşur: çokluluk dönüşüm geçirip, doğasında değişikliğe uğradıktan sonra gelen parçalılık çizgileri, tabakalaşma ve kaçış çizgileri ya da yerinden edilme. Bu çizgi ve hatlar, ağaçsı tipin soylar kavramıyla karıştırılmamalıdır; onlar sadece noktalar ve konumlar arasında yerelleştirilebilir bağlantılardır. Ağacın aksine, rizom bir yeniden üretilmenin öznesi değildir: ne dışsal bir imge-ağaç, ne de içsel bir ağaç-yapısı olarak

yeniden üretilir. Rizom, karşı soybilimciliktir. Kısa dönemli hafıza ya da karşı hafızadır. Rizom çeşitlenme, genişleme, fetih, ele geçirme ve filizlenme yoluyla işler. Çizim, fotoğraf gibi görsel sanatlar ya da kopyalamaların aksine, köksapın ait olduğu, üretildiği ve yapılandığı bir harita olmalı. Ve bu haritanın sökülebilir, bağlanabilir, ters çevrilebilir ve düzenlenebilir olmasının yanında kendi çıkış çizgilerine, çoklu giriş ve çıkış yollarına sahip olmalıdır. Haritaya geri konması gereken şeyler kopyalardır, tersi değil. Hiyerarşik iletişim tiplerine ve önceden kurulmuş yollara sahip merkezli (hatta çok merkezli) sistemlerin aksine köksap merkezsiz, hiyerarşik olmayan ve düzenleyici bir hafıza ya da merkezi bir otomatonu olmayan, sadece durumun devridaimiyle tanımlanan ve Generali olmayan bir gösterge dışı sistemdir. Köksapa ilişkin sorular ağaçsı ilişkiden tamamen farklı bir şekilde cinsellikle ilgilidir-bir yandan da hayvan, bitkisel olan, dünya, politika, kitap, doğal ve yapay şeyler: tüm "başkalaşmaların" tutumu.

Bir plato ne başta ne de sondadır: her zaman ortada. Bir rizom, platolardan oluşur. Gregory Bateson "plato" kelimesini çok özel bir şeyi belirlemek için kullanmıştır: sürekli ve gelişimi herhangi bir birikme noktası ya da dışsal sona doğru eğilimden kaçınan ve kendi kendini canlandıran bir bölge. Bateson örnek olarak Bali kültürünü vermektedir: anne-çocuğun cinsel oyunları, erkekler arasındaki tartışmalar; hepsi bu tuhaf ve yoğun dengelenmeden geçer. [cinsel] doruk, savaş ya da birikme noktasının yerine bir çeşit sürekli yoğunluk platosu alır. Batı zihninin, ifade ve hareketleri esas değerine göre bir tutarlılık düzlemi yerine dışsal ya da aşkın amaçlara göre karşılaştırması pişmanlık verici özelliklerinden biridir. Örnek olarak, bir kitap sonuçlanma noktalarına göre bölümlere ayrılır. Onun yerine, beyindeki gibi mikro çatlaklar arasında iletişim kuran platolardan oluşan bir kitapta neler olmaktadır? Bir şekilde rizom oluşturan, ya da var olan bir köksapı genişleten yüzeysel yer altı saplarla diğer çoğulluklara bağlanan herhangi bir çoğulluğa "plato" adı verilir. Bu kitabı bir rizom olarak yazıyoruz. Platolardan oluşuyor. Sadece biraz eğlenmek için ona çembersel bir şekil verdik. Her sabah uyanıp, kendimize o gün hangi platoyla boğuşacağımızı sorduktan sonra beş cümle oraya, on cümle buraya ekledik. Halüsünasyonları andıran deneyimler yaşadık, çizginin minik karınca sürüleri gibi bir platodan diğerine ayrılışını izledik. Birleşme halkaları

yarattık. Platolar herhangi bir yerden okunabilir veya başka platolarla ilişki kurabilir. Çoğulluğa ulaşmak için onu etkili bir şekilde kurabilmek gerekir; tipografik beceri, sözcüksel çabukluk ya da kelime harmanlayıp yarattığımız şeyler yerini tutmayacaktır. Aslında bunlar imge-kitabın içinde, farklı bir boyutta saklanan bir birliği yaymak ya da dağıtmak için kullanılan taklit yöntemleridir. Teknonarsisizm. Tipografik, sözcüksel ya da sözdizimsel yaratılar, sadece artık gizli bir birliğe ait olmadıkları anda gereklidir, o anda kendileri de bahsedilen çokluluğun boyutları haline gelir; bu konuda başarı çok nadirdir. Biz bunu başaramadık. Sadece bize karşılığında plato olarak dönecek işlevlere sahip kelimeler kullandık. KÖKSAP = ŞİZOANALİZ = STRATOANALİZ = MİKRO POLİTİKA. Bu kelimeler birer kavramdır, ancak kavramlar da belirli çoğulluk boyutlarına sahip sayıca sisteme bağlı olan çizgilerdir (tabakalar, moleküler zincirler, kaçış ya da kopma noktaları, birleşme halkaları vb.) Hiçbir yerde kavramlarımızın bilimsel olduğunu iddia etmiyoruz. Bilimle olan ilişkimiz ideolojiyle olan ilişkimizden farksızdır; tek bildiğimiz şey topluluklardır. Ve tek bildiğimiz küme arzu ve ifadenin kolektif topluluklarıdır. Gösteren yok, özneleştirme yok: .ncı kuvvete ulaşmak (tüm bireyleşmiş ifadeler baskın gösterenlerde hapistir, tüm gösteren arzular ise baskın öznelerle ilişkilendirilir). Bir küme, kendi çokluğu içinde gerekli gösterge, maddesel ve toplumsal akışlara göre hareket eder (bilimsel ya da kuramsal lügatteki herhangi bir yeniden yorumlamadan bağımsız olarak). Gerçekliğin alanı (dünya), temsilin alanı (kitap) ve öznellik alanı (yazar) arasında artık üç taraflı bir ayrım yoktur. Daha ziyade, bir küme, tüm bu düzenlerden çizili çoğulluklar arasında bağlar kurar, bu yüzden bir kitabın devamı yoktur, nesnesi dünya veya öznesi yazar veya yazarlar değildir. Kısacası, kişinin yeterince dışarısı adına yazabileceğini düşünmüyoruz. Dışarıda bir imge, bir anlam ya da bir öznellik yok. Dışarısıyla bir küme olarak kitap, dünya imgesine karşı olan kitap. Bir rizom kitap, ikililik, eksen ya da fasiküler kitap değil. Eski yöntemlerden kaçınmak ne kadar zor da olsa, asla kök salmayın, ya da ekmeyin. "Bana öyle gelen şeyler, kökten değil, her zaman ortalardan bir yerden gelir. Bırakın ele geçirmeye çalışsın, geçirdiğindeyse sıkı tutunsun ve sadece ortadan büyümesini izlesin." Bu neden bu kadar zor? Soru doğrudan algısal göstergebilime ait. Bir şeye yukarıdan, aşağıdan, sağdan ya da

soldan bakmak yerine ortadan bakmak kolay değildir: deneyin, her şeyin değiştiğini göreceksiniz. Kelimelerin ya da herhangi şeyin içindeki çimeni görmek kolay değildir (Nietzsche benzer bir şekilde, aforizmalar üzerine "uzun uzun düşünülmesi" gerektiğini söylemiştir; plato, üstünde yaşayan ineklerden ayrılamaz, onlar gökyüzündeki bulutlar gibidir).

Tarih her zaman hareketsiz bir bakış açısından, en azından mümkün bir bölünmez Devlet aracı adına yazılır, konu göçebeler olsa bile. Eksik olan şey bir Göçebe bilim, tarihin tam karşıtı. Bu konuda nadir olsa da başarılı olunan yerler vardır, örnek olarak 1212 Haçlı Seferleri konusu: Marcel Schwob'un kitabı değişken sayıda boyutları olan platolar gibi anlatı çoğulluğu yaratır. Bir de Andrzej ewski'nin, "Cennet'in Kapıları" kitabı vardır, kesintisiz tek bir cümleden oluşur; bir çocuğun akışı; duraksamalı, başıboş, ileri çıkan bir akış yemin etmek için törenin başındaki keşişe doğru yürüyen çocukların gösterge akışları; Vendome kontunun karanlık posthümöz çocuk sevici arzularından hemen hemen doğrudan etkilenmiş bir sevgi yoksunluğunda çocuklar, bir arzu ve cinsellik akışı; tüm bunların yanında birleşme halkaları. Önemli olan akışların "Bir ya da çoğul" olması değildir-bu noktayı çoktan geçtik: ifadenin kolektif toplulukları, makinesi arzu kümeleri, biri diğerinin içinde ve ikisi de her durumda bir çoğulluk olan devasa dışarıya bağlı. Daha yakın bir örnek ise Armand Farrachi'nin Dördüncü Seferler üstüne olan kitabı La dislocation'da, cümleler birbirinden uzakta durur ya da itişerek bir arada yaşar, bu sırada seferler iyice taşkın bir hal aldıkça tipografi dans etmeye başlar. Bunlar göçebe ve rizom yazısının modelleridir. Tabakaları, parçalılığı, hareketsizliği ve Devlet aygıtını terk eder ve bir savaş makinesi ve kaçış çizgileriyle bir araya gelir. Peki, modeller niçin hala gereklidir? Bu kitaplar yine de Seferlerin hareketsiz "imgeleri" değil midir? Schwob'un eksen birliği, Farrachi'nin son erdirilmiş birliği ya da örneklerin en güzellerinden, Cennet'in Kapıları'nda geçen kasvetli kontun birliğinde, yine de sürdürülen şey, bir birlik değil midir? Seferler'deki kadar muazzam bir göçebelikten fazlası, gerçek göçebelerin göçü, artık hareket bile etmeyen, taklit etmeye son vermiş bir göçebeliğe ihtiyacımız var mı? Tek gerçek göçebelik bir araya gelenlerinkidir. Kitap, yeniden üretebileceği bir dünyadan ziyade, heterojen bir şekilde bir araya gelebileceği bir

dışarıyı nasıl bulabilir? Kültürel kitabın kopya olması gerek: kendinin bir kopyası, yazarın önceki kitabının bir kopyası, ne kadar farklı olurlarsa olsunlar, başka kitapların bir kopyası, önceden temeli atılmış kavramların, kelimelerin, şimdiki, geçmiş ve gelecek dünyanın sonsuz bir kopyası. Kültür karşıtı kitabın bile üstünde ağır bir kültürel yük vardır: ama onu aktif olarak kullanır, hatırlamak için değil; unutmak için, gelişime doğru gitmek yerine gelişmemiş kalmak, hareketsizlik yerine göçebelik, kopya yerine bir harita. İnsanların okumak dışında işleri de olsa, içindeki akademik kültür ya da sözde bilimsellik kütleleri cansız veya acı verici olsa da RİZOMATİK = POP ANALİZ. Çünkü bilimin kendi araçlarıyla baş başa kalması delirmesi anlamına gelecektir. Matematiğe bakın: bir bilim değil, göçebe bir yaratık argosu. Teori evreninde bile, hatta özellikle teori evreninde, kırılma ve ilerlemeleriyle herhangi bir tutarsız ve pragmatik taslak bile kavramların kopyasını çıkarmaktan iyidir. Kırılmayı göstermeyen, algılanamaz bir kopma. Tarih göçebeliği, kitap ta dışarıyı asla kavrayamadı. Kitap ve düşünce modeli olarak Devletin uzun bir geçmişi vardır: logos, filozof-kral, Idea'nın aşkınlığı, kavramın içselliği, zihinlerin egemenliği, mantığın yargısı, düşüncenin işlevleri, özne ve yasa koyucu insan. Devlet; dünyada düzen, insandaysa kök olduğunu iddia eder. Savaş makinesinin dışarıyla ilişkisi başka bir "model" değildir; düşüncenin kendisinin bile göçebe olduğu bir kümedir ve kitap rizom için bir sap, tüm hareketli makineler için de bir hareketli parçadır. (Kleist ve Kafka, Goethe'ye karşı).

.nci kuvvetlerini yazın, n – 1 kuvvetini, sloganlarla yazın: Rizom oluşturun, kök yaratmayın, salmayın! Biçmeyin, filizlenin! Bir değil, çoğul olun, çoğulluk olun! Çizgiler çizin, noktada kalmayın! Hız, noktayı çizgiye dönüştürür! Hareketsizken bile elinizi çabuk tutun. Şans çizgisi, mahya çizgisi, kaçış çizgisi. İçinizdeki Generali ortaya çıkarmayın! Sadece fikirleriniz değil, bir fikriniz olsun (Godard). Kısa dönemli fikirler olsun. Fotoğraf ya da çizim değil, haritalar yaratın. Pembe Panter olun ve sevginiz; orkideyle eşek arısı, kedi ve babun gibi olacaktır. Yaşlı adamın nehirle ilgili söyledikleri:

Patates ekmez o

Pamuk da ekmez

Dikenler unutulmaya mahkumdur

Ama yaşlı adam nehirle beraber akar durur

Rizomun başı ya da sonu yoktur; o her zaman ortadadır, bir şeylerin arasında, araşey, intermezzo. Ağaçta soy, rizomda ittifak vardır, özgün bir ittifak. Ağaç "olmak" eylemini uygular, ancak köksapın dokusunda "ve...ve...ve..."nin birlikteliği vardır. Bu birliktelik "olmak" eylemini köklerinden söküp sarsmaya yeterlidir. Nereye gidiyorsun? Nereden geliyorsun? Hedefin ne? Bunlar tamamen işe yaramaz sorulardır. Temiz bir sayfa, sıfırdan başlangıç, bir başlangıç ya da temel arayışı – hepsi seyahat ve harekete dair hatalı kavramlardır (metodsal, pedagojik, tanıtıcı, sembolik...) Ancak Kleist, Lens ve Buchner'in seyahat ve hareket yolu farklıdır: ortadan başlar, ortadan gider ve başlangıç ve bitiş yerine geliş ve gidiş vardır. Amerikan ve İngiliz edebiyatı bu rizomatik yönü çok daha geniş bir boyuta taşımaktadır; bir şeyler arasında hareket etmeyi, mantığı kurmayı VE ontolojiyi devirmeyi, temelleri uçurmayı, başlangıç ve sonları geçersiz kılmayı başarırlar. Pragmatiği uygulamayı biliyorlar. Orta, hiçbir şekilde ortalama değildir; aksine, işlerin hızlandığı yerdir. Arada hiçbir şey, birinden diğerine giderken yerelleştirilebilir bir konum belirlemez, onun yerine dikey, birden fazla çizgiyi kesen ve bir yönü diğerine katan, kenarları kazarak ortada hız kazanan bir akarsu vardır.